

Keserű Imre

**PÁNIK ÉS BOSSZÚVÁGY
A „NÉPFELKELÉS” BEJELENTÉSE NYOMÁN**

Amikor elolvastam Géczi Jóska levelében a nekem szánt címet, rögtön tudtam, hogy eljött az én időm: végre beszélhetek azokról a daliás időről, mikor nekem is megadatott az Andy Warhol által beígért negyedórányi híresség.

Ha valaki esetleg nem emlékezne: Pozsgay Imre 1989. január 28-dikán egy rádióinterjúban nyilvánosságra hozta az MSZMP KB történész albizottságának jelentését 1956-ról, amely népfelkelésnek nevezte az addig hivatalosan ellenforradalomnak nevezett 56-ot. Számunkra, reformkörösök számára ez pozitív visszajelzés, bátorítás volt: a mezei reformerek és a reform-elit lám egy irányba halad, ki lehet – tehát ki is kell – kényszeríteni a fordulatot.

Bejelentésének akkori jelentőségét azonban az az óriási felzúdulás adta, amelyet kiváltott az MSZMP nem reformpárti, a Kádár-rendszerhez egyelőre lojális tömegeiből. Garmadával érkeztek a felháborodott táviratok Grósz Károlyhoz. A párt fundamentalista szárnya is szervezkedni kezdett, megalakult a Münnich Ferenc Társaság, a Munkásörség baráti köre. S ugyan ekkorra már majd’ mindegyik ellenzéki párt megalakult, „zászlót bontott”, a keményvonalas elvtársak számára mi, MSZMP-s reformerek voltunk a fő ellenségek. Így lettem én is tizenöt perces pünkösdi király, pontosabban pünkösdi sátán: a Munkásörség baráti köre szentes-környéki szervezetének megalakulásakor Z. párttitkár odanyilatkozott, hogy „az ilyeneket, mint Pozsgay, Király Zoltán meg Keserű Imre, föl kellene akasztani.”

Egy percig nem éreztem úgy, hogy ez egy valós, személyes fenyegetés lenne – de nagyon határozottan azt gondoltam, hogy egy fegyveres testülethez köthető csoport ilyesféle lözungokkal veszélyeztetheti az átalakulás békés jellegét, ez tehát nem az én magánügyem, hanem közügy. Ügyészségi feljelentés, újságcikk, rádióriport lett belőle, aztán ellen-följelentés, per („megsértettem a Munkásörég Baráti Körének jó hírnevét”, állt a feljelentésben, ám a bíróság fölmentett engem e vád alól) – azt kérdezték többen, még reformer barátaim is: „Miért baszogatsz te annyit azokat a szerencsétlen munkásöröket? Ha jönnek a választások, az ő szavazataikra is szükség lesz.” Kicsit megrökönyödött válaszom valahogy úgy szólt, hogy ez hülyeség, életbevágó, hogy demokrata ellenfeleinkkel szemben soha ne használjuk föl az elvileg minket támogató szélsőségeseket. Életbevágó, hogy az akasztatni akaró sztálinistákkal, nacionalistákkal és antikommunistákkal szemben megvédjük egymást a demokratikus elkötelezettségű szocialisták, konzervatívok és liberálisok.

Ez persze már akkor is utópia volt. Az átalakulás hívei csak néhány kegyelmi pillanatban voltak hallgatólagosan szolidárisak egymással – amíg a visszarendező-dés (emlékszünk még erre a szóra?) valós veszélynek tűnt. Mondhatnánk elkeseredett emdéeffesként, hogy „az 1989-es esztendő árulások sorozata volt”, de mondhatjuk azt is, harag és elfogultság nélkül, hogy az akkori pártoknak, platformoknak kettős feladatuk volt: el kellett jutni a békés rendszerváltásig, és el kellett kezdeniük a felkészülést (saját arc kialakítását, elkülönülést, a minél előnyösebb startpozíció kicsikarását) a rendszerváltás utáni választásokra. Ez pedig bizony konkurenciaharcot jelent. Ennek első vesztesei az MSZMP reformer vezetői lettek, akik minden erőfeszítésük ellenére nem vehettek rész egyenrangú félként június 16-dikán Nagy Imréék újratemetésén. (Megkockáztatnám, ekkor kezdődött a reformkommunisták 56-os szerepének megkérdőjelezése, 56 nagyimréetlenítése.)

A szolidaritás a párton belüli reformerek között sem volt egetverő. Az, hogy áprilisban a kecskeméti reformműhelyen nem jött létre új párt, „nem álltak az élünkre” Pozsgayék, az valamennyire érthető. Az, hogy nem is igen kommunikáltak velünk, mezei hadakkal, már elég bosszantó volt. De a biztosítékot nálam az verte ki, amikor kiderült, Nyers és Pozsgay sem igazán óhajtanak egységes pártellenzék.

Még márciusban létrejött Nyers vezetésével az Új Márciusi Front. Pár hét múlva Pozsgay Demokratikus Magyarországért Mozgalom néven összehívott néhány embert. Az én kérdésem az volt, miért kell még egy pártellenzék. Hosszú, okos, semmitmondó válaszok következtek, míg aztán a szünetben, a büfében röhögve megkérdezték: „Tényleg nem tudod? Hát ott túlságosan egyfajta emberek jöttek össze.” „Ez azt jelenti, hogy ott van az urbánus pártellenzék, itt meg a népies?” „Valami ilyesmi” – heherésztek. Én még próbálkoztam, mondtam, hogy de hát én is urbánus vagyok, mutattam az orromat, de ők csak lapogatták a hátamat, hogy rendes vidéki tanárgyerek vagy te, itt a helyed.

*

Napok, hetek alatt több történt, mint korábban évtizedek alatt, hatalmas tempóban dőltek a tabuk, tolódtak el a szellemi frontvonalak – azok a bizonyos pánikba esett elvtársak ezt alig érzékelték, a fő ellenség számukra még sokáig mi, MSZMP-s reformerek voltunk. S bár az ún. közvélemény szemében már mi is „ezek csak ugyanolyan komcsik, mint a többiek” lettünk, az elkeseredett Kádár-hívek leginkább nekünk küldözgették kétségbeesett, gyermektegy fenyegetéseiket.

Azóta nem megy ki a fejemből ezeknek az embereknek a sorsa. Miért, hogyan voltak képtelenek fölfogni vagy legalább érzékelni a körülöttük zajló folyamatokat? Aztán megfordítottam a kérdést: miért lettek volna képesek? Ebben a rémületes darálóban, a XX. századi KK-Európában az alapélmény a káosz: minden bármikor

a feje tetejére állhat. Ami tegnap érvényes erkölcsi parancs volt, az ma már bűn, ma Eurázsia az ellenség, holnap Óceánia – a mentális egészség megőrzésének leg-egyszerűbb módja, ha a fejemet beledugom a homokba. Örkeny vagy Słobodzianek zseniális drámái (Pisti a vérzivatarban, A mi osztályunk) sűrítve mutatják meg a „történelem forgószele” által rángatott emberek sorsát, embereket, akik közül ép ésszel túlélni csak a kivételesen szerencsések tudtak. A pánikba esett kisember tehát nem a kivétel, hanem a szabály.

Itt most egy gondolat kísérlet következik: megpróbáltam (civil foglalkozásom drámatanár) belesűríteni egyetlen ember életébe a rendszerváltás generációit mozgató kataklizmákat. Választott hősöm a munkásör-barát párttitkár, Z. lett.

A szülei Ungvár környékéről jöhettek Csongrád megyébe. A nagyszülők ott maradtak – na ők például, ahogy az anekdota mondja, öt ország állampolgárai voltak (Monarchia, Csehszlovákia, Magyar Királyság, Szovjetunió, Ukrajna), miközben soha nem hagyták el a falujukat. Az egyik nagybácsi eközben kommunista volt, ő Sztálin utasítását híven követve először gyűlölte Hitlert, aztán 30-31 körül kiderült számára, hogy a szocdemek rosszabbak a náciknál, 35-től vallotta, hogy antifasiszta népfontra van szükség, később szívből örült a Molotov-Ribbentrop paktumnak, a Szovjetunió német megtámadása után pedig következett a „halál a fasisztákra”. Hát hogy tudta volna elkerülni a skizofréniát?

A család egyik oldalágán jó módú parasztokat találunk. A legidősebb a németekkel együtt menekült nyugatra. A második a földosztás után. A harmadikat a kék-cédulás választások, a negyediket a Rajk-per idegenítette el a népi demokráciától. Aztán egyszerre telepítették ki az itthon maradtakat.

Z. 56-ban karhatalmista lett, részt vett a megtorlásban. Unokatestvérei közül hárman is fegyvert fogtak felkelőként. Az egyik Angyal István kommunista meggyőződésű társaként igazságos, demokratikus szocializmusért harcolt. A másik a hercegprímástól várta Nagy Imréék visszaszorítását. A harmadik mindenhol ott volt, ahol zsidókat lehetett verni és ávósokat akasztani. (Ezek a helyzetek nem légből kapottak, édesapám november végén találkozott egykori ifjúkommunista barátaival. Az egyik géppisztollyal jött erről, a másikat – szolgálatban volt – egy pán-célos hozta arról.)

Csodálatos módon mindhárom unokafivér túlélte a megtorlást, egyik sem diszszidált. Évente 2-3-szor leutaznak Z-hez. A családi ebédek jól indulnak, ám a kávé-nál a férfiak politizálni kezdenek. A feleségek kivonulnak a konyhába, a szobában nő a hangerő, váratlanabbnál váratlanabb alkalmi koalíciók jönnek létre. Totálisan eltérő élmények, homlokegyenest ellenkező értelmezések, az ésszerű vita teljes lehetetlensége: csakis hitek feszülnek egymásnak.

Eddig jutottam a gondolat kísérletben. Talán ez lesz a kulcsszó. A hit. A kételymentes hitvallás. A gondolkodás kényszerétől megszabaduló bizonyosság.

Legerősebb formában ezt 89' őszén tapasztalhattam. Pár héttel már túl voltunk az MSZMP-ből MSZP-t kongresszuson, s mi, kongresszusi küldöttek beszámolókat tartottunk a szentesi-szentes környéki pártszervezeteknek. Én egy rövid, de magásróptű kiselőadásra vállalkoztam, a marxi gondolat eltorzulásáról, a rendszerváltás elkerülhetetlenségéről, aztán az egyre rosszkedvűbb arcokat látva egy hasonlatra ragadtattam magam, a létező szoc. rákfenéjére rámutatandó. „Ha Önök felsőbb utasításra egy hét kemény munkával kiásnak egy gödröt, majd egy újabb utasításra, egy hét újabb kemény munkával ezt a gödröt betemetik, akkor Önök becsületes munkával végigdolgoztak két hetet – ám a munkájuk végső soron értelmetlen volt. Ez azonban nem az Önök hibája, hanem a rendszeré.” Ezen a ponton fölállt egy elnyűtt arcú bácsi (később tudtam meg, falusi cipész): „Miért hallgatjuk mi ezt? Én nem akarom azt hallgatni, hogy a rendszer rossz.”

Elállt a szavam. Néztem ezt a gyűrött, megfáradt öregembert. Látni lehetett rajta, hogy ő aztán nem tartozott a rendszer haszonélvezői közé, nem jutott neki semmi a kádári részleges polgárosodás jótéteményeiből sem. Egyetlen dolog volt az övé: az erős hit, hogy érdemes volt, és hogy ha ő nem is, de a gyerekei, unokái, az utókor majd élvezheti a létező szocializmust. És ettől a hittől én most meg akarom fosztani. Hiába tudtam, hogy nekem van igazam, az öreg cipész tragédiája elnémított.

*

A kételymentes hitvallás, a gondolkodás kényszerétől megszabaduló bizonyosság ma is inkább szabály, mint kivétel. Ma is milliók lapátolják mély meggyőződéssel a földet a gödörből ki és a gödörbe vissza. Jó magyar emberek, akik hisznek a Nemzeti Együttműködés Rendszerében, békemenetelők, olimpiáról, Paksról, újabb stadionokról álmodók. Előbb-utóbb majd valakinek elébük kell állnia (talán egy majdani reformfideszesnek?), s elmondani nekik, hogy az álmaik bizony hazudtak.

Akkor majd valamennyiünknek szembe kell néznünk azzal a pánikkal és a bosszúvággyal, amit az igazsággal való szembesülés kivált.